

УДК 37.036-057.875

ВЗАЄМОДІЯ КРАСИ ТА ПРЕКРАСНОГО В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ

І.О. Ушакова

У статті розкривається онтологічна сутність понять краси й прекрасного, визначається їх роль у процесі формування естетичного образу людини у студентської молоді.

Ключові слова: краса, прекрасне, естетичний образ людини.

Ніяка зовнішня привабливість не може бути повною, якщо вона не оживлена внутрішньою красою. Краса душі, мов таємниче сяйво, розливається по тілесній красі.

[Віктор Марі Гюго](#)

В умовах глибоких суспільних перетворень в Україні, зміни світоглядних парадигм пильну увагу філософів, психологів, педагогів привертає питання виховання підростаючих поколінь, серед головних завдань якого є формування гармонійно розвиненої особистості, де естетична складова є однією з важливих. Сучасний цивілізаційний простір характеризується домінуванням прагматизму, споживацьких цінностей, що знаходять свій прояв в обмеженому сприйнятті дійсності, нав'язуваних смаків і як результат – нищення естетичних ідеалів.

Поняття естетичний образ синонімічне з поняттям "образ прекрасного". Часто для студентської молоді розуміння краси є однобічним. Зі шкільної лави, в підлітковий період, молодим людям властиво створювати для себе ідеал краси на взірць сучасних телевізійних зірок (струнке тіло, модний одяг), неодноразово експериментувати із зовнішністю, а також намагатися бути витривалими, завзятими, активними, щоб витримати швидкий темп, навантаження та впоратися з іспитами, обрати професію. В таких умовах у свідомості складається образ стрункої, привабливої та стильно вдягнутої людини з сильною волею, націленої на результат (досягнення успіху в навчанні, кар'єрі задля матеріального статку). Питання риторичне, чи є місце в такому образі гуманістичним цінностям: духовній красі, проявам людяності, щиросердності? Гармонія краси зовнішньої та внутрішньої, уникнення

диспропорції між привабливістю постави та моральною потворністю і порожнечею реалізуються, на нашу думку, через формування естетичного образу людини. У зв'язку з цим доцільним нам вважається розгляд прекрасного як складової естетичного образу людини.

Онтологічні аспекти краси досліджували В. Ванслов, Н. Крюковський, А. Лосєв, Ю. Борєв, Л. Столович, М. Каган, В. Татаркевич, Т. Григор'єва. Вплив краси, що виражена у творах мистецтва, у площині духовно-морального виховання розглядається в роботах М. Євтуха, О. Сухомлинської, Г. Шевченко, І. Бєха, Н. Миропольської, В. Ярошенко та багатьох інших.

Дана стаття присвячена аналізу сутності категорій естетики: краса і прекрасне та їх ролі в процесі формування уявлень студентської молоді про зовнішню і внутрішню красу людини як компонентів естетичного образу людини.

Мета статті полягає у розкритті онтологічної сутності понять краси й прекрасного, визначенні їх ролі в процесі формування естетичного образу людини у студентської молоді.

Невід'ємною системотворчою складовою естетичного виховання є естетична діяльність, що залучає до створення та взаємодії з прекрасним. Взаємодія з прекрасним пронизує будь-які сфери людської діяльності: від естетики праці й творчості до естетики людських взаємин, комунікації. Серед цілої низки образів людини: ідеальний, художній, героїчний, професійний, національний образ та ін., що складають систему уявлень про навколишній світ, одне з головних місць займає естетичний образ людини. Формування естетичного образу людини не обмежується естетичними ставленням лише до творів мистецтва і включає в себе естетику праці та творчості, естетику побуту та вчинків людини.

Поняття естетичного образу людини є центральним у нашому дослідженні. На нашу думку, естетичний образ людини – це система взаємозалежних смисложиттєвих уявлень про прекрасне в людині, її зовнішню та внутрішню красу, досконалість. В естетичному образі людини узагальнюються такі категорії, як: естетична потреба, естетичний смак, естетичні почуття. Основним компонентом естетичного образу людини є уявлення про красу, тому постає необхідність розглянути її сутність у контексті світоглядних уявлень про людину. Незважаючи на наявність протилежних суджень про красу, неможна оминати загальноприйняті еталони, цінності, що склалися століттями і відображені у визначних

творах мистецтва, які вважаються шедеврами, взірцями краси. За І. Кантом, прекрасне те, що подобається більшості. Проте краса властива не тільки творам мистецтва... Красиві обличчя людей, а також їх думки та вчинки. Красиві будівлі, інтер'єри, ландшафти. Красиві схід сонця та райдуга після дощу, красиві майстерно забитий гол та віртуозно розв'язана задача... Дивлячись на все це, ми отримуємо естетичну насолоду, що викликає в нас відчуття краси. У широкому різноманітті красивих предметів чи явищ необхідно звернути увагу й на те, що поняття красивий, прекрасний часто вживається на позначення не тільки зовнішньої привабливості, але й гарної якості. Наприклад, прекрасний двигун (тобто якісний, гарний) або, навпаки – гарна фігура (тобто красива). Трансцендентальність краси підкреслює Є.Л. Фейнберг, стверджуючи, що краса зникає одразу ж, коли ми намагаємось пояснити її словами, переходячи від мови образів до логічних узагальнень [6]. Існують випадки, коли зовнішня краса суб'єкта, його форми не означає красу його сутності, змісту, та навпаки. Виникає естетичне протиріччя: зовнішньо красива людина порожня всередині або прекрасна людина з некрасивою зовнішністю. З метою уникнення підміни понять та їх уточнення одразу представимо різницю між спорідненими та навіть спільнокореновими словами – краса та прекрасне. У словнику з естетики подається відмінність цих понять: *краса* – одна з універсальних форм буття матеріального світу у людській свідомості, що розкриває естетичний смисл явищ, їх зовнішні та (або) внутрішні якості, які викликають утіху, насолоду, моральне задоволення. Вищим ступенем краси, вираженням її сутнісної естетичної основи є *прекрасне*. На відміну від прекрасного як естетичного ідеалу, сприйняття краси частіше за все в повсякденному житті не виокремлюється з цілісного сприйняття оточуючого світу, а є емоційно-естетичним продовженням загальної картини, що відтворюється людині її органами чуття. Незалежно від того природна краса чи штучна, притаманна речам, людям, вчинкам, подіям, суспільним явищам чи творам мистецтва, вона виявляється в певній гармонійній єдності компонентів. Уміння бачити красу, розуміти та оцінювати надзвичайно необхідне для повноцінного розвитку людини як особистості [10, с. 162]. Над природою краси, її силою, впливом та роллю в житті людей багаторазово замислювались видатні філософи, письменники, поети. Красі, наче коханій жінці, присвячували твори, намагаючись розкрити її складну сутність.

Ты Бог иль Сатана? Ты Ангел иль Сирена?

Не все ль равно: лишь ты царица, Красота,
Освобождаешь мир от тягостного плена,
Шлешь благовония, и звуки, и цвета!

Ш. Бодлер "Гимн красоте"

Перевод Эллиса

Серед широкого різноманіття уявлень про красу і прекрасне в історії філософії, слід визначити найбільш суттєві погляди та концепції. Філософія краси починається з античності зі спроби відповісти на запитання "Що є прекрасне?" (тобто у чому воно виявляється) та "Що таке прекрасне?" (сутність поняття). Наведемо пояснення сутності прекрасного як такого за Платоном: "прекрасне за природою" – "вічне, тобто те, що не знає ні народження, ні гибелі, ні росту, ні занепаду...". Воно – "божественне прекрасне"[4, с.15-17]. Остаточне ототожнення природи краси з Божим творінням відбулося в епоху середньовіччя. Красою зовнішньою, тілесною нехтували у порівнянні з красою серця, а отже й красою помислів, бажань та вчинків. Зовнішня краса суєтна, тимчасова та може бути оманливою, Бог дивиться на красу серця, а не обличчя. Фома Аквінський, Августин Блаженний, Єзнік Кохбаци та інші філософи-богослови цього періоду одностайно висловлюються щодо існування прекрасного та краси на Землі як результату Божого промислу. Наявність естетичних цінностей притаманна багатьом релігіям та культурам. Так, у Корані стосовно основного джерела земної краси знаходимо твердження про Аллаха, який створив небо, землю та прекрасні образи людей[2, с.80-83]. Доречним буде звернутись до XVIII століття, коли широкого розгляду в науці набували людські цінності (як економічна та етична категорії), а також відбувалося усвідомлення впливу краси на душі й життя людей. У пошуках гармонійних соціальних зв'язків видатні діячі епохи Просвітництва розглядали прекрасне як сполучну ланку між розумом і почуттями, як єдність правди та ідеалу в мистецтві (Д. Дідро, Г. Лессінг). Для представників англійської естетики, як для Шефтсбері, так і для Гоббса, "краса і благо – завжди одне й те ж" [9, с.220]. Для них естетичне нерозривно пов'язане з етичним. Моральні якості – вміст "внутрішньої краси", а до прекрасного належить "все, що становить гідність і щастя людства"[9, с. 232]. Шефтсбері виділяє красу "людської природи" та красу духовного світу людини – "красу почуттів, витонченість рухів, склад характеру, пропорції та риси людського розуму"[9, с. 321]. Він вважає, що "чесність і моральна істина – ось це

найприродніша краса в цьому світі"[9, с. 325]. Послідовником Шефтсбері став Френсіс Хатчесон, у вченні якого єдність морального та прекрасного розглядається як "моральне почуття прекрасного в діях та емоціях" [7, с. 47]. Цікавою є думка про те, що краса – якість, притаманна предметам, але вона не існує поза духом, тобто "якщо б не існувало духу, що має почуття прекрасного для споглядання предметів, я не бачу, як їх можна було б назвати прекрасними" [7, с.62]. Тобто не маючи краси в душі, розвиненого естетичного смаку та сформованих моральних цінностей, людина не здатна побачити красу ззовні, а тим більше створити її. У цей же період святителем Макарієм Нотарюота преподобним Никодимом Святогорцем було складено збірку духовних творів православних авторів IV-XV ст. "Філокалія", яка пізніше була перекладена з грецької на російську мову та отримала назву "Добротолюбие". Однак якщо зробити дослівний переклад цього слова, то воно позначає *любов до прекрасного, піднесеного, доброго*. Таким чином, ототожнення краси з добром є характерною рисою естетики Просвітництва, заповнюючи розрив між розумом та почуттями.

Кінець XIX-XX століття характеризуються значним впливом марксистської ідеології, що не могло не позначитися й на естетичних цінностях. Першочергова роль відводилась користі предмета чи явища, тобто тільки корисне, благодійне ототожнювалось з прекрасним. Особливого значення набувала краса процесу праці, виробництва. Видатний педагог XX століття Василь Сухомлинський у своїй книзі "Як виховати справжню людину" ставить красу в один ряд з моральними цінностями та вважає за необхідне, "щоб людина намагалася бачити красу людини та її душі, прагнула зміцнювати прекрасне у самій собі, ненавиділа слабосилля, легкодушність, слабовілля" [5, с. 443].

Аналізуючи взаємозв'язок істини, добра та краси, Л.Н. Столович знаходить у них спільне – "цінність". Тому що добро – це моральна цінність, краса – естетична, а істина – цінність пізнання[3, с. 6].

Кожній історичній епосі притаманна своя культура, система цінностей та ідеалів, стиль життя, які визначають уявлення людини про красу. Так, бачення краси та взагалі реалій сьогодення може відбуватися через два паралельні світи: перший – реальний, що відображається через програми та статті, присвячені соціальним проблемам, а другий – гламурний, блискучий, привабливий, що "кричить" до нас з глянцевої обкладинки сучасних журналів.

У кожному з нас природою закладена потреба прекрасного, однак сучасність висуває свої вимоги і трактування краси, спотворюючи її критерії.

Звертаючись до теми краси сьогодні, неможливо абстрагуватись від минулого та оминати широковідомий вислів Федора Достоєвського "Краса врятує світ". Згадаємо, що сам Федір Михайлович був глибоко віруючою людиною, тому, швидше за все, письменник мав на увазі Божественну красу, благодать Божу, красу внутрішню, моральність людини, що виявляється у красивих вчинках, тобто вчинках безкорисливих, благородних, щирих, які несуть добро. Вони природні для устрою людини, вони – його основа, без них втрачається людяність. На жаль, в соціальному середовищі непоодинокими є випадки нерозуміння і несприйняття людей, які в критичній ситуації зробили вибір у бік благородного, морального вчинку. Саме тому в історії такі вчинки можуть потрапити до розряду подвигів. Визначні красиві вчинки виходять за рамки звичайних уявлень, тому не завжди можуть бути оцінені оточуючими, але пізніше вони стають взірцем ідеалу [8, с. 47].

Слід також зазначити, що в естетичному образі певною мірою закріплено риси внутрішньої краси людини, краси моральної, складовими якої є краса думок та помислів, краса вчинку та краса людських відносин.

Під красою відносин слід розуміти обмін красивими вчинками між чоловіком і жінкою, між друзями, колегами, рідними. Це низка вчинків, які несуть добро та протидіють злу. Саме завдяки цим, на перший погляд, казковим законам жанру, будується краса людських відносин. Це відбувається в залежності від того, в яких стосунках перебувають люди, так, наприклад, за Н. Хамітовим та С. Криловою, краса відносин між друзями виявляється через духовність, через сумісні пошуки сенсу життя. Для справжньої дружби потрібна мудрість у відносинах, спільність інтересів, співтворчість, а ось заздрість неприпустима, вона може зруйнувати дружбу і перетворити її на конкурентну боротьбу. Для краси відносин у коханні, окрім палкої жаги, необхідна знов-таки дружба, заснована на якомусь спільному інтересі, повазі, а головне – серйозності та відповідальності.

Таким чином, в естетичному образі втілено еталони людини, перш за все красивої морально та духовно. Людини, для якої принципи совісті, моралі, відповідальності, поваги та добра превалюють над задоволенням

власних амбіцій. Людини, яка розуміє себе, живе у гармонії з собою і світом.

Ми вважаємо, що естетичний образ людини є складовою її ідеального образу та формується на основі розвитку естетичної культури та інтеграції в особистості естетичних потреб, естетичних почуттів, естетичного смаку, естетичного сприйняття. Від ступеня розвиненості естетичних цінностей у молодій людині залежить зміст естетичного образу. Перспективним нам уявляється формування естетичного образу людини через залучення студентської молоді до естетичної діяльності, одухотворення творами мистецтва, розвиток естетичних почуттів. Розуміння глибокої сутності прекрасного можливе саме завдяки досягненню високої художньої цінності мистецьких творів.

Література

1. Пустовит А.В. Этика и эстетика: Наследие Запада. История красоты и добра: [учеб. пособие] / А.В. Пустовит – К.: МАУП, 2006. – 680 с. – С. 603
2. Столович Л.Н. Категория прекрасного и общественный идеал. Историко-проблемные очерки / Л.Н. Столович – М.: Искусство, 1969. – 352 с.
3. Столович Л.Н. Красота, добро истина: Очерк истории эстетической аксиологии / Леонид Наумович Столович – М.: Республика, 1994. – 464 с. – с. 6
4. Столович Л.Н. Философия красоты/ Л.Н. Столович. – М.: Политиздат, 1978. – 118 с. – (Филос. б-чка для юношества).
5. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5 т. / В.А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа. – Т. 2: Формирование коммунистических убеждений молодого поколения; Как воспитать настоящего человека; Сто советов учителю. – 1979. – 718 с.
6. Фейнберг Е.Л. Две культуры. Интуиция и логика в искусстве и науке / Е.Л. Фейнберг. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Наука, 1992. – 247 с. – (Серия "Наука для всех")
7. Хатчесон Ф., Юм Д., Смит А. Эстетика / Френсис Хатчесон, Давид Юм, Адам Смит – М.: Искусство, 1973. – 480 с. - с.47
8. Хамитов Н., Крылова С. Этика. Путь к красоте отношений. Курс лекций / Н. Хамитов, С. Крылова. – К.: КНТ, Центр учебной литературы, 2007. – 256с. – С. 47
9. Шефтсбери А.Э.К. Эстетические опыты / Антони Эшли Купер Шефтсбери; [сост., пер., коммент. А.В. Михайлова]. – М.: Искусство, 1975. – 542 с. - с.220
10. Эстетика: словарь/ [под общ.ред. А.А. Беляева и др.]. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с. – С. 16

В статье раскрывается онтологическая сущность понятий красоты и прекрасного, определяется их роль в процессе формирования эстетического образа человека у студенческой молодежи.

Ключевые слова: красота, прекрасное, эстетический образ человека.

The ontological essence of beauty and the beautiful concepts is covered, their role in man's aesthetic image formation process among the student youth is defined in the article.

Keywords: beauty, the beautiful, man's aesthetic image .

Ушакова І.О. – аспірантка кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко

УДК 37.037

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

Н.В. Фунтікова

У статті проаналізовано результати дослідження проблем інтелігентності та інтелігенції в сучасній вітчизняній науці. Подано характеристику філософських та історико-соціологічних досліджень сутності інтелігенції, становлення її як суспільного прошарку, її ідейних орієнтирів, впливу на різні сфери суспільного життя в різні історичні періоди. Зроблено висновок про необхідність виявлення концептуальних засад дослідження проблем інтелігенції та інтелігентності, розвитку інтелігентознавства як напряму наукових досліджень.

Ключові слова: інтелігентність, інтелігенція, соціально-історичний тип.

Важливим завданням вищої школи сьогодні є виховання культурної, самостійної особистості, здатної не тільки сприймати культурні цінності й смисли, але й зберігати, збагачувати, створювати їх, гуманістично орієнтованої особистості, налаштованої на широку взаємодію зі світом. Гуманність, порядність, відповідальність пов'язані з інтелігентністю – інтегральною характеристикою людини, яка виражає її спрямованість на культуру й гуманізм. Тому проблема виховання інтелігентної особистості у